

5.2 Теоретичні та практичні реалії надання депозитарних послуг банками на фондовому ринку України

Сучасні економічні перетворення в Україні вимагають створення ефективної та прозорої інфраструктури фондового ринку, що базується на принципах соціальної справедливості, захисту інвесторів та конкуренції. Реалізація цих принципів сприятиме залученню інвестицій, розвитку національної економіки та забезпеченню стабільності фінансової системи. Таким чином, розвиток ринків капіталу сьогодні розглядається як одне з пріоритетних завдань будь-якої держави. Ефективне функціонування фондового ринку є ключовим фактором для забезпечення координації та розвитку фінансової системи в цілому. При цьому, депозитарна система країни є важливим елементом інфраструктури фондового ринку, що сприяє його стабільному функціонуванню та розвитку. Ефективна депозитарна система сприяє залученню інвестицій, розвитку підприємництва та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Одними з ключових завдань сучасного регулювання фондового ринку є захист прав інвесторів та підвищення довіри до цього ринку. Депозитарна діяльність банків відіграє визначальну роль у забезпеченні цих цілей. Діяльність депозитаріїв спрямована на мінімізацію ризиків втрати цінних паперів, забезпечення їхньої цілісності та своєчасне виконання розрахунків. Тому, особливої актуальності набуває дослідження суті, різновидів та ліцензійно-регуляторних засад надання в Україні депозитарних послуг банківськими установами.

Так, необхідно зауважити, що сучасна економіка дедалі більше орієнтується на сферу послуг, що є результатом еволюції суспільних потреб та технологічного прогресу. Зокрема, прогрес продуктивних сил, кардинальні трансформації суспільних потреб, які все більше спрямовані на споживання послуг, а не лише матеріальних благ, та підвищення добробуту населення сприяють зростанню ролі послуг у задоволенні людських потреб. Висока динаміка розвитку цього

сектору обумовлена його здатністю задовольняти різноманітні потреби індивідів та суспільства в цілому, а також привабливістю для інвесторів. Ця тенденція підтверджується статистичними даними, які свідчать про значні інвестиції в сектор послуг на світовому рівні. Сфера послуг, завдяки високій швидкості обороту капіталу, стала потужним драйвером економічного зростання більшості країн. Постійне розширення спектру послуг, як виробничих, так і фінансових, та їхня інноваційність є відповіддю на зростаючі запити суспільства, яке все більше інтегрує послуги в усі сфери свого життя. Таким чином, послуги проникають у всі сфери людської діяльності, що свідчить про їхню інтеграційну роль у сучасному світі.

Вартим уваги є те, що питання визначення суті поняття "послуга" досі залишається предметом наукових дискусій. Різноманітність підходів до трактування цього феномену свідчить про відсутність єдиного, загальноприйнятого визначення. Аналіз наведених дефініцій дозволяє виокремити кілька парадигм, що відображають різні аспекти сутності послуги.

Виокремлюються такі основні теоретичні підходи до розуміння сутності послуги (рис. 1):

- з точки зору трактування послуги як специфічного продукту (товару);
- з точки зору трактування послуги як блага, ефекту, вигоди, користі, результату;
- з точки зору трактування послуги як активності (дії, функції);
- з точки зору трактування послуги як процесу (комплексу робіт);
- з точки зору трактування послуги як споживчої цінності.

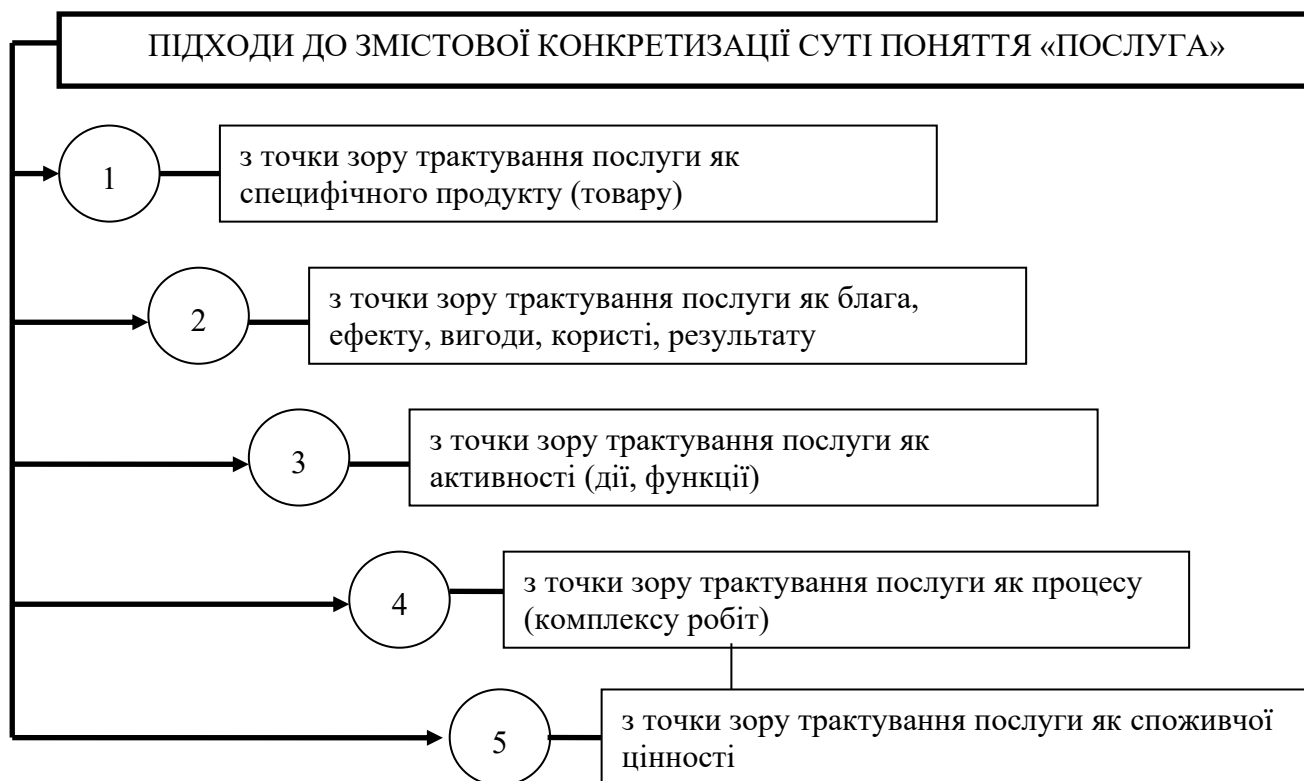

Рисунок 1. Підходи до змістової конкретизації суті поняття «послуга»

Кожна з цих парадигм акцентує увагу на різних аспектах послуги, що свідчить про необхідність подальших досліджень для формулювання більш цілісного та всеосяжного визначення цього поняття. Згідно з проведеним аналізом визначень поняття "послуга", можна сформулювати узагальнене розуміння цього феномену як виду економічної діяльності, спрямованої на безпосереднє задоволення потреб різноманітних суб'єктів господарювання (індивідів, домогосподарств, підприємств тощо). Отже, послуга являє собою динамічний процес полягає у створенні цінності та забезпеченні споживчих переваг через виконання певних дій, як матеріальних, так і нематеріальних, у конкретний час і в конкретному місці.

Послуги, на відміну від матеріальних товарів, характеризуються нерозривним зв'язком між процесом їх створення та споживання. На відміну від матеріальних благ, послуги не можуть бути запасеними або проданими повторно, що вимагає індивідуального підходу до кожного клієнта та

безперервного вдосконалення процесів надання послуг. Ця особливість обумовлює ряд специфічних властивостей послуг, таких як:

- невідчутність, неподільність та мінливість якості;
- послуги не підлягають збереженню, що дозволяє надавачам послуг звести до мінімуму свої оборотні кошти;
- досить гострою є проблема регулювання попиту та пропозиції на ринках, на яких надаються ті чи інші послуги;
- реалізація послуг переважно передбачає підвищену мобільність між клієнтами та надавачами послуг, що базується на безпосередніх контактах між ними.

Послуги, як особливий вид економічних благ, характеризуються рядом специфічних особливостей, які мають суттєвий вплив на організацію їх виробництва та споживання. Зокрема, такими ключовими особливостями послуги є (рис. 2):

- невідчутність послуг, що проявляється у неможливості їх прямого сприйняття органами чуття до моменту споживання, яка і є однією з ключових відмінностей послуг від матеріальних товарів;
- нерозривність зв'язку між процесами надання та споживання послуг, тобто послуги переважно надаються та споживаються одночасно, а саме надання послуги розпочинається тільки після отримання замовлення від споживача;
- неможливість зберігання, що вказує на неможливість завершити послугу заздалегідь і зберігати її для подальшого надання;
- високий ступінь невизначеності (мінливості), який відображає той факт, що якість надання послуги може суттєво відрізнитися залежно від багатьох факторів, таких як сам постачальник послуги, час і місце надання послуги, стандарт систем обслуговування, доступних для постачальника послуги, тобто стандарт обслуговування конкретного постачальника послуги. Серед різноманітних послуг, що надаються сьогодні, виділяються фінансові послуги,

які пов'язані з перетворенням фінансових ресурсів у гроші та інвестиційний капітал фізичних та юридичних осіб на різних сегментах фінансовому ринку.

Рисунок 2. Ключові особливості послуг та їх характеристика

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», фінансова послуга – це «операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги» [143]. При наданні фінансових послуг не створюється новий матеріальний продукт, послуга не відокремлюється від джерела, що її надає (надавача послуги, чат-бота надавача послуги тощо). Фінансові послуги допомагають задовольнити індивідуальні та колективні потреби їх споживачів, при цьому, враховуючи коливання попиту на них. Отже, фінансові послуги виражаються в діяльності, що має на меті отримання прибутку чи збереження реальної вартості активів, яка пов'язана з

купівлею та продажем грошей, валютних цінностей, в т.ч. банківських металів, боргових зобов'язань, корпоративних та боргових цінних паперів, тощо.

Згідно закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» «видами фінансових послуг є: страхування; надання коштів та банківських металів у кредит; залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню; фінансовий лізинг; факторинг; надання гарантій; торгівля валютними цінностями; фінансові платіжні послуги; фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу» [143].

Досліджуючи суть депозитарних послуг, що відносяться до такого виду фінансових послуг, як фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу, першочергово виникає питання про зміст та види професійної діяльності на ринках капіталу. Так, відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та регульовані товарні ринки», професійна діяльність – це «діяльність акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю або товариств з додатковою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг на ринках капіталу під час здійснення будь-якого виду діяльності» [144]. Ключовими ознаками, що відрізняють професійну діяльність на ринках капіталу від інших видів підприємницької діяльності, є: професіоналізм; виключність діяльності; створення обмеженого переліку видів такої діяльності.

Професіоналізм діяльності виражається в необхідності її здійснення спеціальними суб'єктами (лише юридичними особами), які мають та використовують спеціальні навички та знання у сфері того чи іншого виду професійної діяльності, що визначається специфікою ринків капіталу та специфікою діяльності професійних учасників на них, яка закріплена умовами ліцензування. На різних ринках, які відносяться до ринків капіталу (фондовому, грошовому та ринку похідних фінансових інструментів) мають провадження такі види професійної діяльності:

- діяльність з торгівлі фінансовими інструментами;
- діяльність з організації торгівлі фінансовими інструментами;
- клірингова діяльність;

- депозитарна діяльність;
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- діяльність з управління активами для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю;
- діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів.

«Депозитарна діяльність - діяльність професійних учасників депозитарної системи України щодо надання послуг із зберігання та обліку цінних паперів, обліку і обслуговування набуття, припинення та переходу прав на цінні папери і прав за цінними паперами та обмежень прав на цінні папери на рахунках у цінних паперах депозитарних установ, емітентів, депозитаріїв-кореспондентів, осіб, які провадять клірингову діяльність, депонентів, номінальних утримувачів, здійснення обліку часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, а також надання інших послуг, які мають право надавати професійні учасники депозитарної системи України» [144].

Відмітимо, що депозитарна установа (депозитарій) - це юридична особа, що утворена та діє у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, яка в установленому порядку отримала ліцензію на провадження депозитарної діяльності депозитарної установи (депозитарію). Центральним депозитарієм є юридична особа, що діє у формі акціонерного товариства відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» [145], яка забезпечує формування та функціонування системи обліку прав на цінні папери та веде депозитарний облік всіх цінних паперів, крім обліку, що ведеться Національним банком України. Отже, Центральний депозитарій у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), та на підставі отриманих депозитарних активів здійснює послуги щодо депозитарного обліку та обслуговування розміщення цінних паперів, що випускаються чи випущені в Україні та за її межами, відповідно до своїх повноважень щодо обліку цінних паперів, а також корпоративних операцій емітента щодо рахунків у цінних паперах своїх депонентів. До депозитарних послуг, що надаються Центральним депозитарієм належать:

- реєстрація цінних паперів (крім цінних паперів, віднесених до компетенції Національного банку України (НБУ)) у системі депозитарного обліку, їх облік та зберігання, а також списання цінних паперів у зв'язку з погашенням та/або анулюванням цінних паперів

- облік зобов'язань емітента за кожним випуском цінних паперів у цінних паперах, випущених самим емітентом (крім цінних паперів, емісія яких віднесена до компетенції Національного банку) на підставі депонування Глобальних сертифікатів та/або Тимчасових глобальних сертифікатів;

- зберігання глобальних сертифікатів та тимчасових глобальних сертифікатів (крім глобальних сертифікатів та тимчасових глобальних сертифікатів за випусками цінних паперів, віднесених до компетенції Національного банку);

- присвоєння кодів цінних паперів відповідно до міжнародних стандартів та ведення реєстру кодів цінних паперів (міжнародних ідентифікаційних номерів цінних паперів (ISIN));

- складання та ведення реєстру власників іменних цінних паперів (крім цінних паперів, віднесених до компетенції НБУ);

- зберігання в реєстрі власників іменних цінних паперів персональних даних, призначених для надання емітенту;

- отримання доходів та інших платежів за правочинами емітентів (у тому числі за правочинами, що розміщуються та перебувають в обігу за межами України) та зарахування їх на рахунок Центрального депозитарію, який відкривається в НБУ, якщо вони сплачуються в національній валюті, або, якщо вони сплачуються в іноземній валюті, на рахунок Центрального депозитарію, відкритий в інших банках (у тому числі в іноземних банках, що відповідають критеріям, встановленим НБУ), для подальшого перерахування одержувачам;

- відкривати та вести рахунки в цінних паперах емітентів, НБУ, депозитаріїв, депозитаріїв-кореспондентів та осіб, що здійснюють клірингову діяльність;

- ведення рахунків у цінних паперах депозитаріїв, які припинили

депозитарну діяльність або у яких анульовано відповідні ліцензії за правопорушення на ринку цінних паперів чи інші обставини, визначені НКЦПФР, та несе відповідальність за зберігання документів і баз даних, копій баз даних депозитаріїв, файлів баз даних, інформації про депозитарії, які не закрили в установленому порядку рахунки в цінних паперах, та цінні папери, що обліковуються на їхніх рахунках, а також подання інформації про стан цих рахунків відповідно до законодавства;

- встановлення єдиних уніфікованих правил (стандартів) представлення та передачі інформації щодо обліку та обігу цінних паперів, обслуговування корпоративних дій емітентів та інших вхідних даних до системи депозитарного обліку;

- забезпечення дотримання міжнародних стандартів провадження депозитарної діяльності;

- контроль за депозитарною діяльністю клієнтів;

- ведення системи обліку прав власності на акції товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю в порядку, встановленому законодавством.

Національний банк України надає депозитарні послуги в частині здійснення депозитарного обліку та діяльності, пов'язаної з обслуговуванням: обігу облігацій внутрішніх та зовнішніх державних позик, казначейських зобов'язань України; корпоративних операцій емітентів на рахунках у цінних паперах клієнтів [146].

Депозитарні установи провадить діяльність щодо надання депозитарних послуг «з депозитарного обліку та обслуговування обігу цінних паперів і корпоративних операцій емітента на рахунках у цінних паперах депонентів, номінальних утримувачів, а також на власному рахунку в цінних паперах, на якому обліковуються цінні папери, права на цінні папери та обмеження прав на цінні папери, що належать такій депозитарній установі» [147].

Отже, з вищевикладеного, можна узагальнити, що депозитарні послуги можуть бути розмежовані на такі групи:

1) облікові (інвентарні) депозитарні послуги, що включають депозитарні операції з ведення рахунків у цінних паперах та обліку операцій з цінними паперами, що призводять до зміни кількості цінних паперів на рахунку, встановлення або зняття обмежень щодо обіговості цінних паперів, зміни способу та місця зберігання депозитарних активів;

2) адміністративні депозитарні послуги, що включають операції з відкриття рахунків у цінних паперах, зміну анкет рахунків, закриття рахунків у цінних паперах, зміну зберігача цінних паперів та інші депозитарні операції, не пов'язані зі зміною залишку цінних паперів на рахунку в цінних паперах;

3) інформаційні депозитарні послуги, що включають:

- операції з підготовки та надання виписок з рахунків у цінних паперах, зведених облікових реєстрів власників іменних цінних паперів, інформаційних довідок, довідкових та аналітичних матеріалів, що характеризують ринок цінних паперів;

- передачу інформації клієнтам (депонентам) щодо діяльності емітента (у тому числі надання інформації про збори акціонерів емітента, права голосу тощо);

- послуги, пов'язані з підтвердженням права власності на цінні папери, що обліковуються на рахунках у цінних паперах, та надаються виключно зберігачем;

4) інші депозитарні послуги (в т.ч. управлінські), що включають: зберігання сертифікатів цінних паперів; перевірка справжності документарних цінних паперів при їх зарахуванні; абонентська плата за обслуговування рахунку; виплата доходів по цінних паперів їх власникам; інформаційно-консультативні послуги тощо.

Варто відмітити, що депозитарними установами, які надають широкий спектр депозитарних послуг, є вітчизняні комерційні банки.

Депозитарна діяльність є невід'ємною складовою функціонування ринку цінних паперів, що забезпечує прозорий та ефективний обіг фінансових інструментів, і є важливою складовою ринкової інфраструктури. При цьому, основою інституційної будови інфраструктури фондового ринку є саме

депозитарна система, яка згідно Закону України «Про депозитарну систему України» - це «сукупність учасників депозитарної системи та правовідносин між ними щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери і прав за цінними паперами та їх обмежень, що встановлюються в системі депозитарного обліку цінних паперів, у тому числі внаслідок проведення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів, а також сукупність учасників облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю» [147]. Зауважимо, що на сьогодні виділяють дві функціональні моделі депозитарних систем, що різняться залежно від еволюційних аспектів, національних особливостей регуляторних важелів функціонування фондових ринків (рис. 3).

Такими функціональними моделями депозитарних систем є: континентальна модель депозитарної системи; англосаксонська модель депозитарної системи. Депозитарна система України формується Центральним депозитарієм НБУ, професійними учасниками депозитарної системи України, депозитаріями – кореспондентами, фондовими біржами, кліринговими установами, Розрахунковим центром, емітентами, торговцями цінними паперами, компаніями з управління активами, депонентами, номінальними утримувачами. Ієрархічно депозитарна система України може розглядатись з позиції дворівневої її архітектури, що і визначено на законодавчому рівні.

Так, до верхнього ієрархічного рівня депозитарної системи України відносяться:

- 1) Центральний депозитарій, що є юридична особа, що функціонує у формі акціонерного товариства, на основі зареєстрованих НКЦПФР в установленому порядку Правил Центрального депозитарію.

Рисунок 3. Характерні особливості моделей депозитарних систем

В Україні може існує один Центральний депозитарій, який забезпечує формування та функціонування системи депозитарного обліку цінних паперів, тобто веде депозитарний облік всіх емісійних цінних паперів, крім тих, облік яких веде Національний банк України. Органами Центрального депозитарію є загальні збори акціонерів, наглядова рада, правління, а також, для забезпечення врахування та захисту інтересів учасників депозитарної системи додатково може

створюватись консультативний орган, а саме Рада учасників депозитарної системи. Мінімальний розмір статутного капіталу Центрального депозитарію має бути не меншим 100 млн грн. Повноваження з управління статутним капіталом Центрального депозитарію визначаються Кабінетом Міністрів України, а частки статутного капіталу Центрального депозитарію, які належать таким акціонерам є такими:

- не більше 5% одному акціонеру разом з пов'язаними з ним особами;
- не більше 25% центральним депозитаріям інших держав, міжнародним депозитаріям і кліринговим установам або міжнародним фінансовим організаціям, членом яких є Україна;
- не менше 25% плюс одна акція для держави разом з Національним банком України;

2) НБУ як учасник національної депозитарної системи здійснює діяльність, пов'язану з обліком та обслуговуванням у системі депозитарного обліку облігацій внутрішньої та зовнішньої державної позики, державних деривативів, цільових облігацій внутрішньої державної позики та казначейських зобов'язань України, що перебувають в обігу, за рахунок отриманих ним активів у системі депозитарного обліку, а також з обслуговуванням корпоративних операцій емітентів на рахунках у цінних паперах клієнтів. При цьому, НБУ може виступати, як депозитарій та, як депозитарна установа. Як депозитарій НБУ відноситься до верхнього рівня ієрархії депозитарної системи та здійснює діяльність з депозитарного обліку та обслуговування облігацій внутрішніх та зовнішніх державних позик, державних деривативів, цільових облігацій внутрішньої державної позики, казначейських зобов'язань України, що перебувають в обігу, на підставі активів, отриманих банком у депозитарне зберігання, а також послуги з корпоративного трейдингу емітентів на рахунках у цінних паперах клієнтів. «Депозитарій Національного банку під час здійснення депозитарної діяльності виконує такі функції: обслуговування емітентів; обслуговування депозитарних установ; обслуговування КУ та операторів організованих ринків капіталу; обслуговування іноземних депозитаріїв; інші

функції, передбачені нормативно-правовими актами з питань визначення правових засад функціонування депозитарної системи України, емісії та обігу цінних паперів» [146].

3) НКЦПФР, що є колегіальним державним органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України. НКЦПФР розробляє та затверджує нормативно-правові акти, обов'язкові для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками фондового ринку та їх об'єднаннями, і в межах своєї компетенції здійснює контроль за виконанням цих нормативно-правових актів. Метою діяльності НКЦПФР є створення умов для функціонування ефективного ринку цінних паперів шляхом здійснення регуляторних та наглядових функцій, забезпечення економіки країни грошовим капіталом шляхом створення механізму акумуляції, розподілу та перерозподілу коштів від особи, яка має вільні інвестиційні ресурси, до особи, яка потребує таких ресурсів для розвитку, створення умов для формування потужного вітчизняного інвестора та забезпечення захисту прав інвесторів. У своїй діяльності Комісія керується Конституцією та законами України, постановами Верховної Ради, указами і розпорядженнями Президента України, рішеннями Кабінету Міністрів України та міжнародними договорами.

Нижній ієрархічний рівень депозитарної системи України становлять депозитарні установи, якими можуть бути акціонерні товариства, в т.ч. акціонерні товариства - банківські установи. Вимоги, які необхідно виконати банківській установі для отримання ліцензії на провадження професійної діяльності на ринках капіталу, а саме депозитарної діяльності, у зв'язку з провадженням такої діяльності та у зв'язку з суміщенням такої діяльності з окремими видами професійної діяльності на ринках капіталу, встановлюються Ліцензійними умовами провадження професійної діяльності на ринках капіталу - депозитарної діяльності [148]. Відповідно до зазначених Ліцензійних умов банк може отримати від ліцензії НКЦПФР на провадження таких видів діяльності: депозитарної діяльності депозитарної установи; діяльності із зберігання активів

інститутів спільного інвестування; діяльності із зберігання активів пенсійних фондів.

Як депозитарна установа банк може в порядку та з урахуванням вимог, встановлених НКЦПФР, надавати своїм клієнтам послуги з обліку цінних паперів та їх обмежень, реєстрації переходу права власності на відповідні цінні папери на підставі відповідних договорів з іноземними фінансовими установами, що здійснюють облік цінних паперів, їх обмежень, реєстрацію переходу права власності на цінні папери відповідно до законодавства держави, в якій зареєстровані зазначені установи. При поєднанні депозитарної діяльності з іншим видом професійної діяльності на фондовому ринку банк повинен одночасно виконувати всі вимоги, передбачені ліцензійними умовами, що застосовуються до виду діяльності, який він поєднує. Депозитарна діяльність банку-депозитарної установи може поєднуватися з депозитарною діяльністю інститутів спільного інвестування та депозитарною діяльністю пенсійних фондів. Депозитарна діяльність банку може поєднуватися з діяльністю з торгівлі фінансовими інструментами та/або банківською діяльністю за умови, що ця діяльність здійснюється його відокремленими структурними підрозділами в порядку, встановленому НКЦПФР. Перелік, порядок формування та ведення облікових реєстрів для відображення адміністративних, облікових та інформаційних операцій, форми складання (паперовий та/або електронний документ) виписок з рахунку та довідок з рахунку в цінних паперах та інших інформаційних повідомлень встановлюються внутрішніми документами депозитарної установи. З метою виконання облікової функції депозитарію цінних паперів та обслуговування обігу цінних паперів і корпоративних операцій емітентів на рахунках у цінних паперах банк-депозитарна установа виконує такі депозитарні послуги (табл.1.):

а) адміністративні послуги (операції) - депозитарні операції щодо відкриття та закриття рахунків у цінних паперах, зміни анкетних даних рахунків та інші операції, що призводять до змін у системі депозитарного обліку, які не пов'язані зі змінами залишків цінних паперів або прав на цінні папери на відповідних

рахунках; б) облікові послуги (операції) - депозитарні операції, що використовуються для ведення рахунків у цінних паперах та обліку операцій з цінними паперами, які призводять до зміни кількості цінних паперів, прав на них на рахунках у цінних паперах, а також до встановлення або зняття обмежень щодо обігу цінних паперів. Облікові послуги (операції) банку-депозитарної установи включають:

1) зарахування - облікова операція, що відображає надходження певної кількості депозитарних активів до системи депозитарного обліку депозитарної установи та збільшення кількості цінних паперів на рахунку в цінних паперах клієнта або депонента, а також збільшення прав на цінні папери на таку саму кількість;

2) списання - облікові операції, що відображають вилучення (анулювання) певної кількості депозитарних активів із системи депозитарного обліку банку, на якій банк веде облік депозитів, та зменшення кількості цінних паперів, прав на них на рахунку в цінних паперах клієнта або депонента на ідентичну кількість;

3) перекази - облікові операції, що показують переказ базового випуску цінних паперів (прав на цінні папери та прав за цінними паперами) з одного рахунку в цінних паперах на рахунок, без зміни кількості активів, що перебувають на зберіганні за цим випуском;

4) встановлення та зняття обмежень прав на цінні папери (прав за цінними паперами) - облікові операції, що не забезпечують переходу прав на цінні папери. У разі проведення таких операцій цінні папери, права на цінні папери (права за цінними паперами) на рахунку клієнта або депонента блокуються чи розблоковуються на такому рахунку в цінних паперах через здійснення певних облікових записів;

в) інформаційні послуги (операції) - депозитарні операції, за допомогою яких здійснюється видача виписок та довідок з рахунку в цінних паперах, а також іншої інформації про операції за рахунком у цінних паперах.

Таблиця 1

Депозитарні послуги (операції) банків – депозитарних установ

Депозитарна послуга (операція)	Характеристика (деталізований склад)
1) адміністративні послуги (операції)	депозитарні операції щодо відкриття та закриття рахунків у цінних паперах, зміни анкетних даних рахунків та інші операції, що призводять до змін у системі депозитарного обліку
2) облікові послуги (операції), в т.ч.: - зарахування - списання - перекази - встановлення та зняття обмежень прав на цінні папери	депозитарні операції, що використовуються для ведення рахунків у цінних паперах та обліку операцій з цінними паперами, які призводять до зміни кількості цінних паперів, прав на них на рахунках у цінних паперах
3) інформаційні послуги (операції), в т.ч.:	депозитарні операції, за допомогою яких здійснюється видача виписок та довідок з рахунку в цінних паперах, а також іншої інформації про операції за рахунком у цінних паперах
3.1 щодо складання та видачі: - виписок з рахунку в цінних паперах; - інформаційних довідок; - інформації про включення акціонера до облікового реєстру; - довідково-аналітичної інформації	
3.2 щодо направлення: - відомостей про корпоративні правочини емітента; - інформації про скликання позачергових загальних зборів акціонерів АТ; - повідомлень чи іншої інформації через депозитарну систему України;	
3.3 для корпоративних правочинів емітентів: - розміщення, викуп цінних паперів та продаж викуплених цінних паперів; - дроблення; - консолідація; - конвертація; - анулювання; - погашення; - дематеріалізація; - операції, пов'язані з випуском додаткових акцій неплатоспроможного банку	
4 інші послуги (операції):	
- надання послуг інвестиційним фондам; - впровадження, обслуговування та підтримка комп'ютеризованих систем; - посвідчення депозитарними установами довіреностей фізичних осіб; - здійснення інформаційно-організаційного забезпечення скликання загальних зборів акціонерів АТ; - консультування емітента, депонента та номінальних утримувачів; - інші послуги	

До інформаційних послуг (операцій) банків-депозитарних установ відносяться операції:

1) щодо складання та видачі:

- виписок з рахунку в цінних паперах;
- інформаційних довідок;
- інформації про включення акціонера до облікового реєстру, що подається

Центральному депозитарію для складання переліку акціонерів, що отримали право на участь у загальних зборах;

- довідково-аналітичної інформації, що характеризує фондовий ринок, інформацію про здійснення прав за цінними паперами власниками цінних паперів;

2) щодо направлення:

- відомостей про корпоративні правочини емітента;
- інформації про скликання позачергових загальних зборів акціонерів АТ на вимогу акціонерів (акціонера), які на дату подання вимоги про скликання позачергових загальних зборів сукупно є власниками 5 або більше процентів голосуючих акцій АТ;

- повідомлень чи іншої інформації через депозитарну систему України відповідно до чинного законодавства;

3) для корпоративних правочинів емітентів банки здійснюють депозитарні операції на рахунках у цінних паперах, відкритих клієнтами та депонентами за наслідками таких корпоративних правочинів емітента:

- розміщення цінних паперів - передача цінних паперів під час розміщення цінних паперів у порядку, передбаченому законодавством та положеннями проспекту емісії цінних паперів;

- викуп - придбання емітентом розміщених цінних паперів у власників цих цінних паперів шляхом укладення з ними цивільно-правового договору для подальшого продажу або анулювання відповідно до законодавства;

- продаж викуплених цінних паперів - емітент продає раніше викуплені ним цінні папери шляхом укладення цивільно-правового договору з набувачем цих

цінних паперів;

- дроблення - зменшення номінальної вартості окремого випуску цінних паперів при одночасному збільшенні його обсягу без зміни розміру випуску;

- консолідація - збільшення номінальної вартості окремого випуску цінних паперів без зміни розміру випуску та одночасне зменшення його обсягу;

- конвертація - обмін емітентом цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску відповідно до умов випуску;

- анулювання - сукупність дій, за допомогою яких емітент припиняє всі права, що надаються цінним папером;

- погашення - сукупність дій, за допомогою яких емітент та власники цінних паперів виконують свої зобов'язання за борговими та іншими емісійними цінними паперами, за допомогою яких скасовується реєстрація випуску цінних паперів;

- дематеріалізація - низка дій, спрямованих на переведення випусків цінних паперів, що існували в документарній формі, в електронну форму;

- правочини, пов'язані зі злиттям, приєднанням, поділом, виокремленням, перетворенням та ліквідацією акціонерних товариств;

- операції, пов'язані з випуском додаткових акцій неплатоспроможного банку відповідно до рішення ФГВФО;

- інші операції, які можуть бути юридично віднесені до діяльності емітента з надання послуг з корпоративного трейдингу;

г) інші послуги (операції):

- надання послуг інвестиційним фондам, взаємним фондам інвестиційних компаній, організаціям спільного інвестування (пайовим та корпоративним інвестиційним фондам), пенсійним фондам та накопичувальним фондам;

- впровадження, обслуговування та підтримка комп'ютеризованих систем для надання послуг з обслуговування рахунків у цінних паперах;

- посвідчення депозитарними установами довіреностей фізичних осіб (депонентів цих депозитарних установ) на право участі та голосування на

загальних зборах акціонерних товариств, акції яких обліковуються на рахунках у цінних паперах депонентів депозитарних установ;

- здійснення інформаційного та організаційного забезпечення скликання загальних зборів акціонерів АТ. При цьому, банк забезпечує збереження та нерозголошення інформації, що міститься в Реєстрі власників іменних цінних паперів/переліку власників іменних цінних паперів, а також контроль за доступом до такої інформації відповідно до законодавства;

- щодо виконання банком функції управління рахунком емітента або номінального утримувача в Центральному депозитарії або в НБУ;

- консультування емітента, депонента та номінальних утримувачів з питань обліку та/або ліквідності цінних паперів;

- інші послуги, що надаються банком як депозитарною установою відповідно до законодавства.

Депозитарна установа має право надавати своїм депонентам послуги з обліку цінних паперів іноземних емітентів та їх обмежень, обліку переходу права власності на відповідні цінні папери, що обліковуються на рахунках депозитарної установи в іноземних фінансових установах згідно з відповідними договорами з такими установами, які згідно з національним законодавством здійснюють облік цінних паперів, їх обмежень, облік переходу права власності на цінні папери.

Банк як депозитарна установа може бути зберігачем активів інститутів спільного інвестування (ICI), а саме:

- «для ICI з публічним розміщенням - депозитарна установа - банк, що має ліцензію на провадження діяльності із зберігання активів ICI, видану Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі - Комісія), та з якою в установленому законодавством порядку укладений договір про обслуговування зберігачем активів ICI;

- для ICI з приватним розміщенням - депозитарна установа, що має ліцензію на провадження діяльності із зберігання активів ICI, видану Комісією, та з якою

в установленому законодавством порядку укладений договір про обслуговування зберігачем активів ІСІ;

- зберігач ПФ - депозитарна установа - банк, що має ліцензію на провадження діяльності із зберігання активів ПФ, видану Комісією, та з якою в установленому законодавством порядку укладений договір про обслуговування ПФ зберігачем» [149].

Зберігач активів ІСІ здійснює свою діяльність відповідно до статуту та договору про обслуговування активів ІСІ, укладеного між ним та корпоративним інвестиційним фондом (КІФ) або компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду (ПІФ) відповідно до законодавства. При цьому, зберігач активів ІСІ не має права використовувати активи ІСІ для власного бізнесу. Так, обов'язками зберігача активів ІСІ є:

- ведення депозитарного обліку цінних паперів на рахунках у цінних паперах, що належать до активів ІСІ, які обслуговуються в депозитарній системі;

- зберігання активів ІСІ у вигляді цінних паперів, що не обслуговуються депозитарною системою; документів (копій документів), що засвідчують право власності на активи ІСІ в інших формах;

- здійснення нагляду за відповідністю операцій з активами ІСІ статуту, регламенту емісії цінних паперів ІСІ та законодавству;

- повідомлення наглядової ради КІФ або КУА ПІФ про зупинення/анулювання ліцензії депозитарної установи на провадження депозитарної діяльності та/або діяльності із зберігання активів ІСІ, а також про попередження та інші санкції, застосовані НКЦПФР та іншими державними органами у зв'язку з виконанням зберігачем активів ІСІ своїх обов'язків щодо обслуговування активів ІСІ;

- на підставі аналізу даних, наданих зберігачем активів ІСІ, повідомлення наглядової ради КІФ або зберігача активів ПІФ про виявлені зберігачем активів невідповідності проспекту емісії цінних паперів ІСІ або порушення Положення, Закону про ІСІ чи вимог НКЦПФР.

Банк може бути зберігачем ПФ, якщо він відповідає наступним вимогам:

- має банківську ліцензію НБУ;

- не є пов'язаною особою ПФ, з радою якого уклав договір про обслуговування ПФ зі зберігачем, адміністратором, компанією з управління активами, засновником та аудитором фонду та радою директорів пов'язаних з ним осіб;

- не здійснює управління активами КПФ, який він створив;

- не є адміністратором, з яким Зберігач уклав договір про обслуговування ПФ, або кредитором особи, яка здійснює управління активами ПФ.

На додаток до викладених вимог, зберігач ПФ 2-го рівня повинен мати регулятивний капітал не менше 500 млн грн.

Обов'язки зберігача ПФ включають:

- відкриття та обслуговування рахунків ПФ, у тому числі рахунків у цінних паперах та поточних рахунків

- перевірку розрахунку чистої вартості активів ПФ та чистої вартості одиниці пенсійних внесків, що здійснюється адміністратором та КУА ПФ;

- виконання розпорядження адміністратора про перерахування коштів ПФ (пенсійних коштів);

- виконання розпорядження адміністратора про перерахування коштів для оплати його послуг, послуг зберігача ПФ, винагороди КУА ПФ, аудитора, послуг осіб, які надають ПФ консультаційні, агентські послуги, послуг торговців цінними паперами та інших посередників, оплати витрат на перереєстрацію прав власності, а також оплати інших витрат;

- виконання вказівки КУАПФ відповідно до Інвестиційної декларації ПФ;

- зберігання копій розпоряджень про операції з цінними паперами та іншими активами, що надані КУА ПФ;

- обмін інформацією з адміністратором, КУА, НКЦПФР та радою ПФ;

- вчинення інших дій, передбачених законодавством та договором між радою ПФ та зберігачем ПФ.

Активне зростання фондового ринку в сучасній світовій економіці має значний вплив на всі рушійні соціально-економічні процеси в міжнародному

середовищі. Природно, що ключову роль у функціонуванні фондового ринку відіграють професійні учасники ринку, які здійснюють різні види професійної діяльності на ринку. Адже фондовий ринок - це складний механізм, що приводиться в рух учасниками, які здійснюють на ньому різні види професійної діяльності. Зауважимо, що саме наявність розвиненої інфраструктури та професійних учасників, які здійснюють діяльність на фондовому ринку, забезпечують ефективне функціонування цього ринку. Зміну кількості ліцензованих професійних учасників фондового ринку за період з 01.01.2020 по 01.01.2024 рр. за даними НКЦПФР [150] представлена в табл. 2.

З табл. 2 видно, що протягом аналізованого періоду загальна кількість професійних учасників фондового ринку, які мають чинні ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовій біржі, з року в рік зменшувалася (за 2020 рік вона зменшилася на 10 професійних учасників, за 2021 рік - на 37, за 2022 рік - на 25 учасників та за 2023 рік ще на 69 учасників). Варто зазначити, що у 2023 році за всіма видами професійної діяльності на фондовому ринку відбулося зменшення кількості професійних учасників, які мають ліцензію на їх провадження. Найбільша кількість ліцензій видана на професійну діяльність з інституційного управління активами (управління активами), що відповідно становила: 2020 р. - 297 ліцензованих професійних учасників (41,89% всієї кількості виданих ліцензій професійним учасникам фондового ринку); 2021 р. – 304 ліцензованих професійних учасників (39,53% всієї кількості виданих ліцензій професійним учасникам фондового ринку); 2022 р. – 307 ліцензованих професійних учасників (41,94% всієї кількості виданих ліцензій професійним учасникам фондового ринку); 2023 р. – 301 ліцензованих професійних учасників (42,76% всієї кількості виданих ліцензій професійним учасникам фондового ринку).

Таблиця 2

Зміна кількості ліцензованих професійних учасників фондового ринку за період з 01.01.2020 по 01.01.2024 рр.

Ліцензії на провадження професійної діяльності за її видами	На 01.01.								
	2020	2021	Зміна до 2020	2022	Зміна до 2021	2023	Зміна до 2022	2024	Зміна до 2023
діяльності з торгівлі фінансовими інструментами	221	211	-10	188	-23	174	-14	156	-18
депозитарної діяльності депозитарної установи	186	178	-8	165	-13	160	-5	142	-18
діяльності з організації торгівлі фінансовими інструментами	4	5	+1	4	-1	4	0	3	-1
клірингової діяльності з визначення зобов'язань	1	1	0	7	+6	8	+1	9	1
діяльності з управління активами	297	304	+7	307	+3	301	-6	284	-17
діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів	*	21	*	21	0	20	-1	19	-1
діяльності з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю	*	49	*	40	-9	37	-3	31	-6
Загальна кількість ліцензій	709	769	-10	732	-37	704	-28	635	-69

У відсотковому відношенні до загальної кількості ліцензованих професійних учасників фондового ринку, професійні учасники, що здійснюють діяльність з торгівлі фінансовими інструментами, посідають друге місце. Третє місце за кількістю діючих ліцензій професійних учасників щодо провадження депозитарної діяльності. Що стосується динаміки показників ліцензованих професійних учасників, які мають ліцензію на провадження депозитарної діяльності, то їх кількість в 2020-2023 рр. з року в рік зменшувалась. Так, у 2021 р. порівняно із 2020 р. їх кількість зменшилась на 8 професійних учасників; у

2021 р. зменшення склало 13 професійних учасників; у 2022 – 5 професійних учасників; у 2023 р. – 18 професійних учасників.

Чинне вітчизняне законодавство чітко визначає види депозитарної діяльності, які можуть здійснюватися на фондового ринку. До таких видів діяльності відносяться депозитарна діяльність центрального депозитарію, депозитарна діяльність НБУ, діяльність депозитарних установ, діяльність із зберігання активів ІСІ та ПФ. Станом на 01.01.2024 загальна кількість професійних учасників ринку капіталу, які отримали ліцензію на провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів - депозитарної діяльності депозитарної установи, становить 142 юридичні особи [150] , у тому числі:

- 24 мають право на провадження професійної діяльності на фондовому ринку - депозитарної діяльності, тобто діяльності із зберігання активів ІСІ;
- 13 мають право здійснювати професійну діяльність на ринку цінних паперів - депозитарну діяльність, тобто діяльність із зберігання активів ПФ.

Динаміка кількості професійних учасників ринку капіталу, які отримали ліцензію на провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів - депозитарної діяльності депозитарної установи, представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Кількість професійних учасників, що мають ліцензії на провадження депозитарної діяльності в Україні у 2015-2023 рр.

Рік	Кількість професійних учасників, що мають ліцензії на провадження депозитарної діяльності		
	Депозитарна діяльність депозитарної установи	Діяльність із зберігання активів спільного інвестування (ІСІ)	Діяльність із зберігання активів пенсійних фондів
2015	255	62	18
2016	232	47	14
2017	210	44	14
2018	198	41	14
2019	186	39	15
2020	178	37	15
2021	165	35	14
2022	160	31	13
2023	142	24	13

Табл. 3 показує, що існує чітка тенденція до зменшення кількості ліцензованих депозитарних установ, які здійснюють депозитну діяльність. За весь аналізований період кількість професійних учасників, що мають ліцензії на провадження депозитарної діяльності зменшилась від 255 учасників до 142, тобто за цей період відбулося зменшення кількості професійних учасників на 110 (-43,14%). При цьому, розглядаючи професійну діяльність щодо зберігання активів ІСІ та ПФ, можна зробити висновок про аналогічну тенденцію щодо скорочення діючих ліцензованих професійних учасників за цими видами діяльності. Так, з 2015 по 2023 рр. кількість професійних учасників, що мають ліцензії на провадження професійної діяльності зі зберігання активів ІСІ скоротилась з 62 учасників до 24, тобто на 38 професійних учасника (-61,29%). За аналізований період кількість професійних учасників, що мають ліцензії на провадження професійної діяльності зі зберігання активів ПФ скоротилась з 18 учасників до 13, тобто на 5 професійних учасника (-27,78%).

У зв'язку з введенням воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” та прийняттям Рішення НКЦПФР від 04. 08. 2022 № 1056 «Про зупинення дії ліцензій на провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках на період дії воєнного стану» (зі змінами), НКЦПФР зупинила дію ліцензій 13 юридичних осіб на провадження професійної діяльності на ринках капіталу до закінчення воєнного стану у 2023 році. У 2023 р. НКЦПФР зупинила дію ліцензій трьох юридичних осіб на провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів за порушення законодавства на ринку цінних паперів, зокрема, дію ліцензії однієї юридичної особи зупинено на підставі постанови про накладення санкції за правопорушення на ринках цінних паперів та організованих товарних ринках, а дію ліцензій двох юридичних осіб зупинено на підставі рішення НКЦПФР за несплату фінансових санкцій, накладених на них під час

провадження відповідного виду професійної діяльності на ринках цінних паперів та організованих товарних ринках.

У 2023 році здійснювалися наглядові заходи щодо професійних учасників ринку капіталу, а саме: прийнято 9 рішень НКЦПФР, у тому числі 2, що регулюють окремі питання провадження депозитарної діяльності депозитарними установами.

«Типовими порушеннями законодавства у сфері фінансового моніторингу, зокрема, є порушення вимог щодо:

- подання інформації/документів на запит суб'єкта державного фінансового моніторингу, необхідних для здійснення ним нагляду у сфері запобігання та протидії;
- забезпечення функціонування належної системи управління ризиками;
- виявлення факту належності клієнтів та інших осіб до політично значущих осіб, членів їх сімей, осіб, пов'язаних з ними;
- забезпечення належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу» [150].

З метою усунення та запобігання причинам і умовам, що сприяють використанню ринків капіталу та організованих товарних ринків для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, виявлення схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, боротьби з ухиленням від сплати податків, фіктивним підприємництвом та іншими видами протиправної діяльності у 2023 році продовжувалася робота з переслідування та запобігання використанню фінансових інструментів як засобу легалізації (відмивання) доходів.

Банки, що здійснюють депозитарну діяльність як депозитарна установа співпрацюють з усіма діючими депозитаріями України, а саме: Депозитарієм Національного Банку України для обліку державних цінних паперів та Національним депозитарієм України для обліку корпоративних та

муніципальних цінних паперів. При цьому, банки як депозитарні установи, діють лише на підставі ліцензій на право здійснення депозитарної діяльності на фондовому ринку за такими видами діяльності:

- депозитарна діяльність депозитарної установи;
- діяльність із зберігання активів інститутів спільного інвестування;
- діяльність із зберігання активів пенсійних фондів.

Професійна діяльність банків здійснюється відповідно до нормативно-правових актів НБУ, НКЦПФР, чинного законодавства України та положень, що регулюють депозитарну діяльність депозитарію. При цьому, банки надають повний спектр депозитарних послуг фізичним та юридичним особам, резидентам та нерезидентам - власникам цінних паперів. До депозитарних послуг, що надаються банками-депозитарними установами, належать:

- відкриття та ведення рахунків у цінних паперах;
- обробка транзакцій (операцій) на рахунках у цінних паперах (зарахування, списання, переказ, блокування, розблокування);
- розрахунки за корпоративними угодами;
- отримання доходів за цінними паперами, що обліковуються на рахунку в цінних паперах, з подальшим переказом власнику;
- інформаційне обслуговування депонентів (видача довідок та виписок про стан рахунку в цінних паперах, виписок про операції за рахунком та іншої інформації, пов'язаної з управлінням рахунком у цінних паперах);
- інформаційні, консультаційні та аналітичні послуги щодо стану ринку, умов обігу цінних паперів та іншої інформації, необхідної депонентам для реалізації своїх прав та виконання обов'язків.

Для здійснення депозитарної діяльності в банках створюються внутрішні структурні підрозділи, наприклад «Департамент депозитарної діяльності», який повністю відокремлений від інших підрозділів банку, що не здійснюють депозитарну діяльність, та розміщений в окремій будівлі. Депозитарний департамент складається з відділів депозитарної діяльності для здійснення різних видів депозитарної діяльності - депозитарної діяльності депозитарної

установи, діяльності із зберігання активів інститутів спільного інвестування, депозитарної діяльності з зберігання активів пенсійних фондів. Для зберігання активів інститутів спільного інвестування та зберігання активів пенсійних фондів депозитарій складається з наступних трьох відокремлених внутрішніх структурних підрозділів (секторів): Сектор депозитарної діяльності; Сектор з управління ІСІ; Сектор з управління НПФ.

До вирішення питань, пов'язаних з депозитарною діяльністю банків, можуть залучатися лише ті керівники вищої ланки, які пройшли сертифікацію у встановленому законодавством порядку. Всі інші керівники можуть в межах повноважень, наданих їм внутрішніми документами банку, здійснювати адміністративне керівництво структурними підрозділами, що здійснюють депозитарну діяльність, без залучення відповідного структурного підрозділу до вирішення питань, пов'язаних з депозитарною діяльністю та/або операціями з цінними паперами.

Бак як депозитарна установа відкриває рахунки в цінних паперах власникам цінних паперів та нотаріусам, які після укладення договору про управління рахунком у цінних паперах, договору про відкриття рахунку в цінних паперах та відкриття рахунку ескроу, набувають статусу депонента, коли ці особи вперше відкривають рахунок у цінних паперах у депозитарії. Статус депонента отримує кожна особа, яка вперше відкриває рахунок у цінних паперах у депозитарній установі. При відкритті рахунку банк присвоює рахунку в цінних паперах код зберігача відповідно до положень законодавства. У разі виникнення у банку - депозитарія обґрунтованої, документально підтвердженої підозри, що рахунок у цінних паперах депонента є підзвітним, банк у порядку, визначеному внутрішніми документами, надсилає відповідному депоненту запит про надання пояснень та інформації. У разі виникнення підозри, обґрунтованої внутрішніми документами та відповідно до договору про управління рахунком у цінних паперах, депозитарій надсилає відповідному депоненту запит про надання пояснень та інформації у зв'язку з такою підозрою. Ненадання депонентом запитуваної інформації та/або документів протягом 15 календарних днів з дати

отримання запиту депозитарної установи або надання інформації та/або документів, що не спростовують обґрунтовану підозру депозитарної установи, або надання недостовірної інформації для встановлення відповідальності за його рахунком, є підставою для відмови у виконанні розпоряджень на проведення операцій за його рахунком у цінних паперах відповідно до законодавства та внутрішніх документів депозитарної установи. Банк як депозитарна установа надає депоненту інформацію про стан його рахунку в цінних паперах у вигляді наступних видів виписок: виписка про стан рахунку в цінних паперах; виписка про операції з цінними паперами. Виписки формуються та роздруковуються депозитарною установою для депонента у форматі pdf з метою унеможливлення їх зміни. Так, банк –депозитарна установа відмовляє у відкритті рахунку в цінних паперах у наступних випадках:

- ненадання або неналежне оформлення документів, необхідних для відкриття рахунку відповідно до законодавства та/або внутрішніх документів банку;
- ненадання додаткових документів, які можуть бути необхідні для ідентифікації особи;
- рішення керівництва банку про відмову особі в обслуговуванні без пояснення особі причин відмови;
- якщо банк не може укласти з цим клієнтом договір та/або відкрити йому рахунок відповідно до обмежень, встановлених законодавством;
- якщо особа не пройшла процедуру ідентифікації або за результатами процедури ідентифікації отримано негативний висновок;
- якщо подані документи містять інформацію, яка дає змогу зробити висновок про невідповідність поданих документів чинному законодавству та/або вимогам Положення про депозитарну діяльність, що прийнято банком;
- якщо клієнт не сплатив комісію за відкриття рахунку відповідно до тарифів.

Тарифи на депозитарні послуги розробляються суб'єктом, що здійснює цей вид діяльності відповідно до внутрішніх документів банків та з урахуванням

положень законодавства, зокрема граничних тарифів на депозитарні послуги. Тарифи банку на депозитарні послуги затверджуються Тарифним комітетом банку в порядку, визначеному внутрішніми документами банку. Загальні принципи визначення тарифів на депозитарні послуги, класифікація тарифів та періодичність їх перегляду, а також джерела отримання інформації для перегляду тарифів визначаються відповідними внутрішніми положеннями банку.

Сьогодні в Україні розрахунки за правочинами щодо цінних паперів у депозитарній системі України не здійснюються за принципом «поставка проти платежу». Цей принцип передбачає організацію купівлі-продажу з одночасною поставкою цінних паперів та грошей за ці цінні папери. Українське законодавство передбачає обов'язкове виконання угод за принципом «поставка проти оплати», проте такі угоди не є поширеними на національному фондовому ринку, що зумовлено такими причинами:

- законодавство не передбачає, що всі операції повинні здійснюватися лише на організованому ринку, а це означає, що переважна більшість операцій здійснюється за межами організованого ринку;
- встановлені валютні обмеження заохочують контрагентів здійснювати великі транзакції за кордоном;
- створення та розвиток інфраструктури для «поставки проти платежу» вимагає значних витрат торговців цінними паперами та зберігачів цінних паперів, які не покриваються кількістю транзакцій.

Від ризику зміни ціни на цінні папери або непоставки активів інвесторів, від системних ризиків захищає саме здійснення розрахунків за принципом «поставка проти платежу» на розвинених ринках.

Здійснення інвестиційної діяльності на фондовому ринку потребує впровадження сучасних механізмів функціонування депозитарної системи. Так, на розвинених фондових ринках активно здійснюються операції кредитування цінними паперами. При цьому, важливу роль в організації цього процесу відіграють певні міжнародні депозитарно-клірингові системи. Доцільність

здійснення цих операцій зумовлена ефектом, який ці операції спричиняють як на макро- та мікроекономічних рівнях (рис. 4).

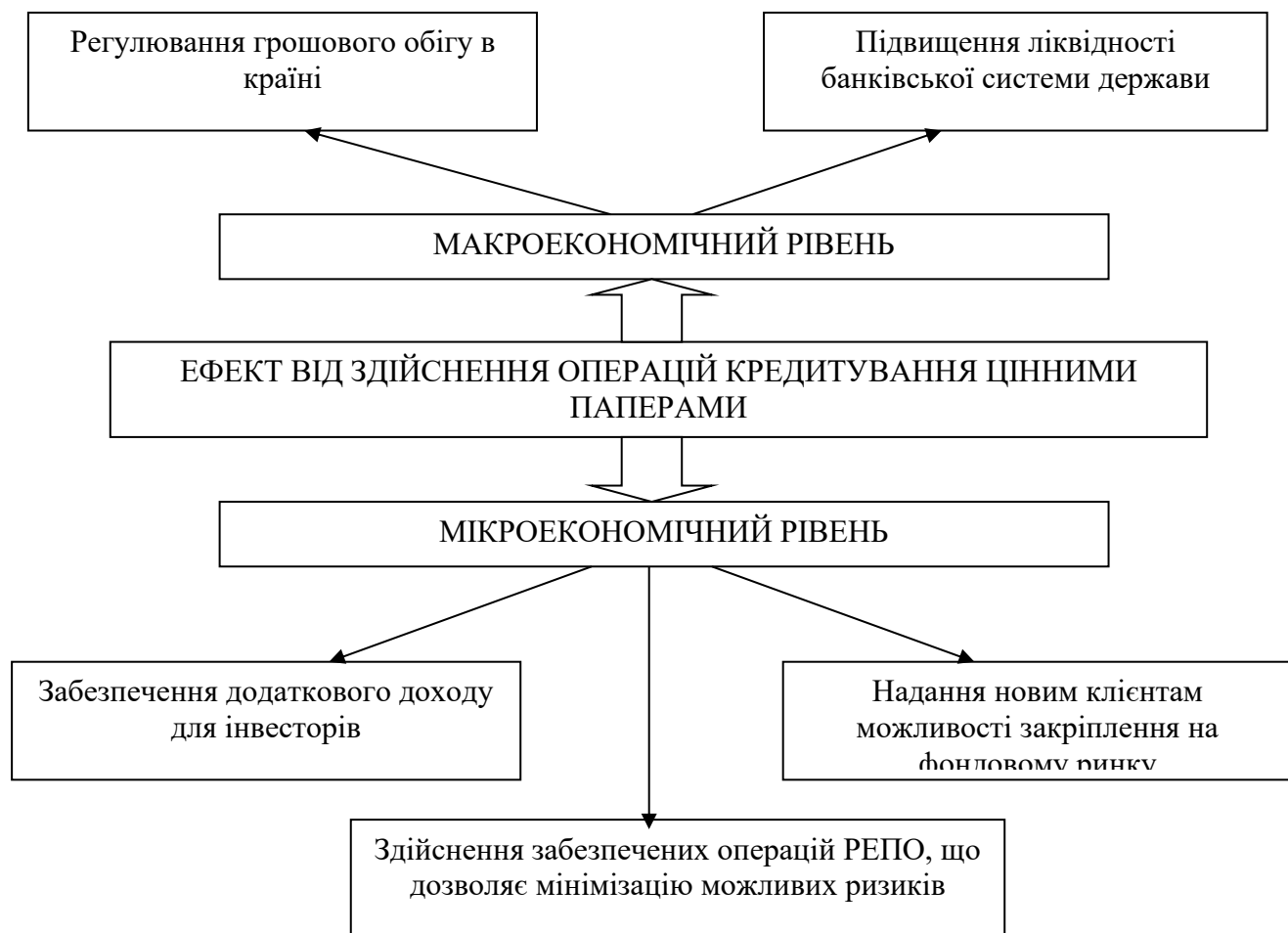

Рисунок 4. Ефект від здійснення операцій кредитування цінними паперами

Із метою захисту інтересів емітентів та інвесторів депозитарним установам доцільно було б створити гарантійні фонди як оптимальний метод страхування. Складові такого гарантійного фонду депозитарних установ в Україні представлено в табл.4.

Таблиця 4

Складові гарантійного фонду депозитарної установи

Елемент	Характеристика
1	2
Учасники	Депозитарна установа, власники цінних паперів, страхові компанії
Об'єкт гарантування	Цінні папери, що знаходяться на обслуговуванні в депозитарній установі незалежно від форми випуску та існування

Продовження таблиці 1.

Елемент	Характеристика
1	2
Вигодонабувач	Власник цінних паперів
Джерела формування коштів	<i>Основні:</i> • одноразовий внесок із власного капіталу депозитарної установи; • щорічні відрахування з прибутку депозитарної установи; • клієнтські внески – розрахований відсоток від вартості кожної операції з цінними паперами; • виплати страхових компаній. <i>Додаткові:</i> • прибуток від кредитування вільними ресурсами фонду клієнтів; • прибуток від інших операцій із вільними ресурсами фонду
Страховий випадок	Спричинена депозитарною установою ситуація, за якої клієнт втрачає цінні папери чи очікувану вигоду від операцій з ними
Страхова виплата	Номінальна вартість втрачених цінних паперів чи розрахована очікувана вигода від операцій з ними
Засади функціонування	Провадить свою діяльність згідно з відповідними нормативними актами та внутрішніми положеннями депозитарної установи
Підконтрольність	Гарантійний фонд є ланкою системи ризик-менеджменту і у своїй діяльності повністю підзвітний і підконтрольний відповідному підрозділу депозитарної установи

Таким чином, створення такого гарантійного фонду дозволяє більш гнучко застосовувати варіативність методів управління ризиками в депозитарних установах, таких як хеджування та самострахування, що є широко застосовуваними в зарубіжних депозитарних системах.